МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
Харківський національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського

ЕСТЕТИКА

Навчальний посібник

Видання 2-ге, виправлене та доповнене

За редакцією
Л. В. Анучиної, В. М. Пивоварова, О. В. Уманець

Харків
«Право»
2022

УДК 111.852
Е86

Колектив авторів:

Л. В. Анучина – кандидат філософських наук, професор – глава 1 (у співавт. з О. В. Уманець), глави 3, 5, 8;

О. В. Бурлука – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – глава 7 § 1–4, глосарій;

В. М. Пивоваров – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – глава 6 § 1, 2 (у співавт. з О. В. Уманець), глосарій;

Г. С. Савченко – кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри композиції та інструментування Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського – глава 4, глосарій;

О. А. Стасевська – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – глава 9, глосарій;

О. В. Уманець – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – глава 1 (у співавт. з Л. В. Анучиною), глава 2, глава 6 (§ 1, 2 у співавт. з В. М. Пивоваровим), глава 7 § 5, глосарій.

Рецензенти:

І. П. Дроздова – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мовної підготовки Державного біотехнологічного університету;

І. Ю. Коновалова – доктор мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри теорії та історії музики Харківської державної академії культури;

О. В. Прудникова – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 10 від 26 травня 2022 р.)
Рекомендовано до друку вченою радою
Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
(протокол № 9 від 30 червня 2022 р.)

© Колектив авторів, 2022
© Видавництво «Право», 2022
© Анучина Л. В., Бурова О. К., Уманець О. В., Шило О. В., 2010
© Видавництво «Право», 2010

ISBN 978-966-998-405-0

Зміст

Передмова 5

Глава 1. Естетика як наука
§ 1. Сутність і предмет естетики 6
§ 2. Структура естетичного знання 10
§ 3. Функції естетики 12
§ 4. Естетика в системі гуманітарного знання 14
Питання для самоконтролю 16

Глава 2. Категорії естетики
§ 1. Система категорій і понять естетики 17
§ 2. Естетичне як метакатегорія естетики 21
§ 3. Гармонія і міра 25
§ 4. Прекрасне і потворне 29
§ 5. Піднесене і низьке 39
§ 6. Трагічне і комічне 44
Питання для самоконтролю 54

Глава 3. Естетична свідомість і естетична діяльність
§ 1. Естетична свідомість – сутність і структура 55
§ 2. Структура естетичної свідомості 57
§ 3. Естетична діяльність 65
§ 4. Естетична і художня діяльність 71
Питання для самоконтролю 72

Глава 4. Мистецтво як об'єкт естетичного аналізу
§ 1. Мистецтво як засіб створення і зберігання специфічної інформації про цінність буття та самої людини 73
§ 2. Функції мистецтва 82
§ 3. Особливості художнього образу 87
§ 4. Зміст і форма художнього твору 93
Питання для самоконтролю 98

Глава 5. Морфологія мистецтва
§ 1. Історія дослідження проблеми морфології мистецтва 99
§ 2. Моделі морфології мистецтва 106
§ 3. Характеристика основних видів мистецтва 110
§ 4. Синтез як особливість сучасного мистецтва 119
Питання для самоконтролю 121

Глава 6. Типологія історичного буття мистецтва
§ 1. Категорії історичного буття мистецтва 122
§ 2. Першоджерела художнього осягнення світу в добу первісності. Мистецтво епохи давнини 126
§ 3. Мистецтво Середньовіччя 139
§ 4. Мистецтво Відродження 147
§ 5. Мистецтво Нового часу 158
а) Мистецтво бароко 158
б) Мистецтво класицизму 161
§ 6. Мистецтво реалізму 165
§ 7. Мистецтво романтизму 168
Питання для самоконтролю 174

Глава 7. Мистецтво XX століття
§ 1. Особливості естетичного простору XX століття 175
§ 2. Модернізм у мистецтві XX ст. 177
§ 3. Мистецтво реалізму XX ст. 181
§ 4. Постмодернізм у мистецтві XX ст. 184
§ 5. Художня панорама України на рубежі XX–XXI ст. 187
Питання для самоконтролю 198

Глава 8. Естетична культура
§ 1. Характеристика естетичної культури 199
§ 2. Художня культура 203
§ 3. Естетичне виховання 204
Питання для самоконтролю 207

Глава 9. Естетика поведінки
§ 1. Етикет як основа естетики поведінки 208
§ 2. Етикет у юридичній практиці 212
§ 3. Особливості юридичного етикету 213
§ 4. Види юридичного етикету 216
Питання для самоконтролю 225

Глосарій 226

Рекомендована література 281

Передмова

Реалії сучасного буття багато в чому зумовлені ситуацією глобальної переоцінки духовних цінностей. Це суттєво актуалізує проблему сутності накопиченого людством емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного та художнього досвіду. Безсумнівною є значущість осягнення вітчизняним гуманітарним знанням сенсу ціннісних орієнтацій новітніх мистецьких пошуків. Їх плюралістичність і неоднозначність визначає важливість повернення до фундаментальних основ естетичного знання, визначення сутності та особливостей художнього відтворення вічних людських духовних цінностей, які становлять «духовну вісь» особистості. Індивідуально пізнані та інтерпретовані, такі духовні цінності вважаються своєрідним показником «входження» особистості в соціум, у накопичений людством духовний досвід.

Надзвичайно важливі духовно-ціннісні орієнтації для представників юридичної професії, первинно покликаної формувати гармонійні, досконалі стосунки громадянина і суспільства. Тому в навчальному посібнику розкрито не тільки сутність та особливості естетичного знання, шляхи його формування, а й специфіка категоріально-понятійного апарату, особливості художнього бачення і відтворення світу в контексті різних історично-культурних епох, зокрема в культурі України останніх десятиліть, висвітлено сутність та особливості формування естетичної культури особистості, обґрунтовано її важливість для майбутнього фахівця.

Підручник розраховано на читача, який має знання з філософії, теорії та історії вітчизняної та світової культури. В основі видання – навчальна програма з естетики для студентів неспеціалізованих закладів вищої освіти та багаторічний досвід викладання гуманітарних дисциплін у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, Харківській державній академії культури, Харківському національному університеті мистецтв ім. І. П. Котляревського, Харківському педагогічному університеті, Народній українській академії.

Глава 1

Естетика як наука

§ 1. Сутність і предмет естетики

Прагнення людини осмислити сутність, особливості втілення в дійсності таких духовних феноменів, як краса, гармонія, довершене, сягає найдавніших часів. На емоційно-почуттєвому рівні, осягаючи ці безперечні цінності, людство формувало особливий ***естетичний – емоційно-почуттєвий, духовно-ціннісний*** вектор опанування світу.

Формування і розвиток такого вектору опанування світу, а також науки, яка його досліджує, було складним та неоднозначним. По-перше, емоційно-почуттєве осягнення світу пронизувало всі сфери буття та діяльності людини та людства. По-друге, таке сприйняття світу могло виступати і як самостійне, і як складовий компонент (з різним ступенем вагомості) інших векторів пізнання світу. По-третє, краса, гармонія, довершене – як регулятори емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного виміру осмислення світу – мали для людини універсальний характер і універсальне значення, виявлялися в явищах мистецтва, суспільній практиці, природі. По-четверте, кожна з історико-культурних епох формувала, відповідно до іманентних світоглядно-ціннісних настанов, власне уявлення про змістовне наповнення універсальних духовних цінностей – краси, гармонії, довершеного, а також їх утілення в різних сферах суспільного життя та природі. По-п'яте, тривалий процес розвитку людських сил і не менш тривала залежність людини від природи, зосередженість на питаннях забезпечення виживання людини та спільноти обумовлювали складність процесу відокремлення емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного виміру осмислення світу та узагальнення доробку людства в такій сфері, як самостійного, самоцінного та самодостатнього.

Цим можна пояснити тривалість розвитку естетики в імпліцитному варіанті – «прихованому», тісно пов'язаному з іншими формами наукового осягнення світу. Естетичні погляди наявні у філософській думці Античності, у контексті якої поширюється термін «aisthetikos» –

почуттєвий. За часів Середньовіччя естетичні питання порушувалися в царині теології. Певним імпульсом до набуття естетичним знанням самостійного статусу стала інтенсивна розробка теоретичних настанов мистецтвознавства в епоху Відродження, у контексті парадигмальних вимірів якої естетичне пізнання світу співвідносилось передусім із художньою практикою. Важливим чинником у формуванні теоретичних основ естетичного пізнання світу був також розвиток художньої критики та публіцистики XVII–XVIII ст.

Підґрунтям виокремлення естетики в ***самостійну галузь наукового опанування світу у XVIII ст. – набуття нею експліцитного статусу в епоху Просвітництва*** – стали істотні зрушення в системі алгоритмів людського пізнання: самостійність філософії та її відокремлення від релігії, активне формування власне наукової картини світу, пов'язане з розвитком природничих наук, накопиченням раціонального та експериментального знання. Проте, зосереджуючись на суто розумовому, раціональному пізнанні світу в «епоху розуму», людство осягнуло значущість такого ж значимого пізнання з емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного погляду. Потреба в раціональному впорядкуванні та узагальненні саме такого пізнання була продиктована не тільки загальним тяжінням епохи до наукового пізнання світу, а й масштабністю та історико-культурною різнобарвністю накопичених людством поглядів щодо ***сутності краси, прекрасного, гармонії, міри, мистецтва.***

Важливим чинником набуття естетикою самостійного наукового статусу за часів Просвітництва була й спрямованість епохи на виховання та вдосконалення людини як представника соціуму, людини «суспільної», освіченої, емоційно-чуттєво «ошляхетненої». За таких умов перед суспільством поставало завдання ***самостійного дослідження емоційно-почуттєвого світу, духовно-ціннісного світу людини*** з метою виявлення шляхів її гармонізації із соціумом, зокрема й за допомогою мистецтва.

Уперше термін «естетика» використав 1735 р. німецький юрист, представник доби Просвітництва ***Олександр Готліб Баумгартен*** у дисертаційній розвідці «Філософські роздуми про деякі питання стосовно поетичного твору». Статус естетики як науки філософського циклу О. Г. Баумгартен закріпив 1750 р. у 1-му томі монографії «Естетика, призначена для лекцій». Осмислюючи специфіку пізнання

світу людством, науковець розподілив його на дві масштабні сфери – за його визначенням – «горизонти»:

1. Логічний горизонт, або логіка, яку дослідник позиціонував як вищу, інтелектуальну форму пізнання, основою котрої є судження розуму та результатом – істина;

2. Естетичний горизонт, який має основою ***емоційне, почуттєве ставлення до світу***, судження смаку та результатом – пізнання прекрасного.

Досліджуючи світ духовних цінностей, виявляючи основні поняття, які характеризують його специфіку – добро, істина, краса тощо, О. Г. Баумгартен виокремив та обґрунтував самостійність естетичних цінностей, декларував необхідність для людини та людства виявлення їх сутності, значущості та особливостей утілення в різних сферах людської діяльності. Проте предметом естетики в поглядах О. Г. Баумгартена були такі феномени, як ***краса,*** яку науковець пов'язував із досконалістю почуттєвого пізнання, та ***мистецтво,*** що він охарактеризував як вершинне вираження краси.

Естетика в розвідках О. Г. Баумгартена визначалася як ***наука про досконале у світі явищ, досконалість чуттєвого пізнання та вдосконалення смаку,*** що відповідало спрямованості епохи Просвітництва на досягнення ідеалу людини та соціуму. Надалі розвиток естетики є наочною ілюстрацією невпинного та перманентного прагнення людства виокремити емоційно-почуттєвий, духовно-ціннісний складник суспільної практики людства, осягнути сутність і специфіку емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного пізнання дійсності та, зокрема, художньої діяльності.

Специфічність естетики в контексті гуманітарного знання багато в чому обумовлено полісемантичністю слова «естетика». Воно постає не тільки в категоріально-понятійному вимірі – як власне визначення однієї зі сфер наукового пізнання світу. Втрачаючи термінологічну визначеність і конкретність, слово «естетика» функціонує також як характеристика різноманітних сфер буття і діяльності людини (поведінка, спорт, побут, праця) як позначення їх позитивних, досконалих проявів. Поширеним є і функціонування цього поняття в контексті конкретного виду мистецтва – «естетика живопису», «естетика архітектури» або творчого світу митця (естетика І. Марчука, естетика О. Забужко, естетика Є. Станковича та ін.).

На сучасному етапі розвитку естетики як науки безумовним покажчиком її специфічності є множинність визначень. Це пояснюється, з одного боку, тривалою історією естетики, змістовною рухливістю її категоріально-понятійного апарату, зумовленою світоглядними настановами історико-культурних епох і відмінностями, притаманними їм художніх картин світу. З іншого боку, можливість варіативного визначення сутності естетики потенційно закладена в сутності та специфіці емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного пізнання світу, яке апелює до індивідуального начала, особистісного осягнення світу. Вагомими причинами відсутності остаточного, єдино загальноприйнятого та усталеного визначення естетики є й універсалізм охоплюваних нею явищ у бутті людства та складність і неоднозначність процесу співвіднесення та гармонізації індивідуального й суспільного, загальнолюдського досвіду емоційно-почуттєвого, духовного ціннісного пізнання світу.

Динамічність і глобальність змін буття людини в сучасну епоху позначається і на зміні акцентів в емоційно-почуттєвому, духовно-ціннісному пізнанні світу. Це не тільки є причиною вічної актуальності та значимості естетики, покликаної гармонізувати індивідуальний та загальнолюдський виміри такого пізнання. «Відкритість» естетики, емпіричний шар якої постійно «розростається» внаслідок невпинних інноваційних пошуків у царині сучасного мистецтва, стає імпульсом до невпинного удосконалення визначення естетики як науки.

Проте попри первинну відкритість, постійність поповнення естетичного, зокрема й художнього, досвіду людства, естетика спрямована на виявлення та фіксацію найбільш суттєвих, загальних, об'єднувальних витоків у всьому розмаїтті індивідуального естетичного бачення світу, аналіз сутності та відтворення історичної динаміки емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного осмислення світу людства.

Відповідно до основних проблемних питань естетичного знання визначимо ***естетику як науку про найбільш загальні закономірності емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного осягнення світу людиною та буття мистецтва як вищої форми емоційно-почуттєвого, творчого опанування світу.***

Варіативність визначень естетики (а в деяких випадках – їх уникнення) пов'язана і з певною варіативністю окреслення її предмета та

об'єкта не тільки в історико-культурному вимірі, а й в індивідуальному осягненні. Тривалість буття в контексті філософського знання та зосередження переважно на осмисленні сутності й значення мистецтва та краси обумовили певну інерцію в обмеженні естетики сферою краси, прекрасного та мистецтва. Інерція тавтологічного визначення естетики як науки про естетичне – наслідок тривалого ототожнення естетичного начала з красою, прекрасним та довершеністю. Значущість цих духовних цінностей у світоглядних вимірах культури поч. XXI ст. видається безперечною. Проте реалії буття людини демонструють протягом усієї історії людства, що сфера емоційно-почуттєвого осягнення дійсності, духовно-ціннісний модус людської практики містить у собі не тільки прекрасне, а мистецтво нерідко нівелює межі між прекрасним і низинним і не завжди є втіленням краси та ідеалу. Надзвичайне багатство, розмаїтість, складність і неоднозначність сучасного буття людства та відтворення його в художніх формах детермінують таке ж розмаїття естетичного його осягнення.

З огляду на це можна констатувати, що ***об'єктом естетики є весь світ природи та людства, предметом – емоційно-почуттєве, духовно-ціннісне пізнання всього багатства світу людського буття та мистецтво як художнє втілення цього пізнання***. Емоційно-почуттєве, духовно-ціннісне опанування світу має центром вічні, універсальні цінності – «ідеал» та «прекрасне». Уявлення про них, сформовані на рівні суспільної свідомості в конкретну історико-культурну епоху в регіональній, національній, релігійній тощо культурі, виступають основою індивідуального пізнання та оцінки явищ. Ці цінності – лакмусовий папір, який дозволяє особистості осягнути естетичну сутність і цінність явищ природи, соціального життя, мистецтва тощо та гармонізувати власне та загальнолюдське їх опанування. Тому прекрасне та ідеал, попри нюанси історично-культурної інтерпретації та особистісного усвідомлення, є наріжним каменем естетичного знання.

§ 2. Структура естетичного знання

Специфічні риси естетики, зокрема її універсальність і відкритість, обумовлюють масштабність її проблемного поля та своєрідність структури. З часів формування настанов естетичного пізнання світу

на самостійному теоретичному рівні це ставало причиною проблематизації її структури. Фундатор естетики О. Г. Баумгартен у її структурі визначив:

– компоненти: теоретичний, пов'язаний з розробкою теорії прекрасного, та практичний, який він ототожнював з поетикою та риторикою;

– розділи: дослідження краси в речах та в мисленні, дослідження основних законів мистецтва та дослідження знаків у цілому та в мистецтві зокрема.

У найбільш загальних рисах сучасне естетичне знання є розгалуженою системою, яка складається з двох масштабних структурних блоків, кожен з яких є багатоскладовим.

Перший структурний блок естетики – ***сфера дослідження сутності, специфіки та загальних закономірностей емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного осягнення та опанування дійсності*** – містить такі складові частини.

1. Історія естетичної думки, яка спрямована на дослідження історії набуття, осмислення й узагальнення емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного досвіду людства як протягом всього його буття, так і в контексті конкретних історико-культурних епох та національних культур зокрема.

2. Теорія естетичної свідомості, яка спрямована на дослідження сутності та особливостей естетико-пізнавальних процесів, природи та характеру естетичних почуттів, смаку та ідеалу тощо, а також на виявлення особливостей історичних форм і типів естетичної свідомості.

3. Теорія естетичної діяльності, яка передбачає дослідження сутності та розмаїття естетично-діяльнісних процесів, сфери опанування світу людиною за законами краси.

4. Теорія естетичної цінності, яка орієнтована на дослідження сутності та історично-культурних особливостей емоційно-почуттєвих, духовно-ціннісних моделей осягнення світу, закарбованих у таких категоріях естетики, як гармонія, міра, прекрасне, потворне, піднесене, низинне, трагічне та комічне.

5. Теорія естетичної культури, яка досліджує сутність і специфіку змісту емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного потенціалу людини та людства.

6. Теорія естетичного виховання, яка висвітлює сутність, специфічні риси, засоби та мету естетичного виховання.

Другим структурним блоком естетики є ***дослідження мистецтва як сфери художньо-образного відтворення дійсності та концентрації естетичного осягнення світу***. У цьому блоці естетики виокремлюють такі розділи.

1. Загальна теорія мистецтва, яка розкриває:

– природу мистецтва, його особливості як специфічної форми суспільної свідомості, пізнання світу, а також його функціональну своєрідність:

– проблематику природи та особливості художнього мислення, його форми – художнього образу;

– особливості процесу художньої творчості та його результату – художнього твору;

– особливості інтерпретування художніх текстів;

– особливості художньої комунікації.

2. Історична типологія мистецтва, яка спрямована на:

– дослідження питань походження мистецтва й особливостей історичного процесу художнього опанування дійсності;

– висвітлення особливостей «художньої картини світу» в контексті певної історико-культурної доби.

3. Морфологія мистецтва, яка орієнтована на виявлення сутності та особливостей структурної організації мистецтва – його видової, родової та жанрової диференціації.

4. Теорія художньої критики, яка завдяки аналізу конкретних художніх феноменів забезпечує їх інтерпретацію й оцінку.

§ 3. Функції естетики

Різноманітність компонентів естетики, її універсальний, усеосяжний характер – чинник її багатофункціональності та відповідності функціям усіх галузей гуманітарного знання.

До них відносяться передусім такі функції, як:

– ***світоглядна*** – забезпечує формування світоглядних настанов особистості;

– ***гносеологічна*** – надає людині систематизовані та інтеріоризовані теоретичні та практичні знання про сутність та специфіку емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного, зокрема й художнього, модусу буття людства;

– ***інформативна*** – надає індивіду інформацію щодо емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного, зокрема й художнього, досвіду людства;

– ***нормативна*** – спрямована на формування в особистості історико-культурно та соціально обумовлених норм сприйняття, осмислення та оцінки емоційно-почуттєвого, духовно-ціннісного, зокрема й художнього, досвіду людства;

– ***комунікативна*** – забезпечує комунікацію людини та соціуму в емоційно-почуттєвій, духовно-ціннісній, зокрема й художній, царинах, як у рамках певної історико-культурної епохи, національної культури, так і між ними.

Зазначені функції виконують своєрідну роль «вписування» естетики в функціональне коло гуманітарного знання. Проте естетиці, як й іншим сферам наукового пізнання світу, притаманні й специфічні функції.

Методологічна функція естетики полягає у створенні нею методологічного фундаменту для мистецтвознавства, а також для осмислення та узагальнення емоційно-почуттєвого досвіду, накопиченого людством як у сфері мистецтва, так і дизайну, естетики побуту, естетики поведінки тощо.

До ***специфічних функцій*** естетики належить і така, як ***залучення до мистецтва***. Наявність і значущість такого структурного блоку естетичного знання, як дослідження мистецтва, слугує чинником важливості цієї функції у функціональному колі естетичного знання як засобу збагачення духовного світу людини та людства. На підставі цього естетика опосередковано виконує і таку функцію, яка не притаманна жодній науці: ***удосконалення емоційно-чуттєвого світу людини.***

Важливими компонентами функціонального кола естетики є ***ціннісно-орієнтуюча й описова функції,*** а також ***функції розробки та накопичення естетичних знань.*** Завдяки реалізації цих функцій естетика:

– визначає естетичні начала в природі, суспільстві, людині;

– створює систему естетичного знання;

– розкриває сутність естетичних ідеалів, прагне перетворення їх на норми та стандарти.

§ 4. Естетика в системі гуманітарного знання

Системність естетичного знання детермінована не тільки наявністю в ньому вищеозначених блоків і розділів, багатством функціонального кола, яке співвідноситься із функціями інших наук гуманітарного циклу, а й тим, що естетика є компонентом цілісної системи сучасного гуманітарного знання. Тісні зв'язки естетики з гуманітарними науками виявляються передусім у співвіднесеності їх проблемних сфер, методологічних настанов і категоріально-понятійного апарату.

Зв'язок естетики з ***філософією*** обумовлений не тільки тривалістю імпліцитного етапу становлення естетичного знання. Із набуттям самостійного наукового статусу естетика спирається на сформований у контексті філософії універсальний методологічний фундамент, який забезпечує розробку методів, шляхів складання і накопичення емоційно-почуттєвого та духовно-ціннісного досвіду світу людиною та людством, механізмів й алгоритмів узагальнення цього досвіду.

Методологічна проблематика – одна з важливих проблемних сфер у сучасному естетичному екскурсі та дискурсі. Методи пізнання, категоріальний апарат, відкриті філософією закони слугують в естетиці тією основою, на якій відбувається перманентне оновлення її категоріально-понятійного апарату та векторів осягнення емоційно-почуттєвого й духовно-ціннісного доробку людства, а також продукується та узагальнюється новітній емоційно-почуттєвий, духовно-ціннісний, зокрема й художній досвід.

Фактично нерозривним є зв'язок естетики з ***етикою***, обумовлений низкою чинників:

– тривалим та усталеним усвідомленням прекрасного (яке такий же тривалий час в естетичних розвідках позиціонувалося як предмет естетики) як невід'ємного від добра, справедливості, дотримання прав і свобод людини, моралі, яка є предметом етики;